
V I C E N T J O S E P E S C A R T Í

UNES CONSIDERACIONS
SOBRE LA DIETARÍSTICA
VALENCIANA DEL
SEGLE XVII

(1) Ens referim al ja clàssic treball de FUSTER, J.: "La València del segle XVII a través d'un dietarista eclesiàstic", dins *Poetes, moriscos i capellans* (Barcelona, 1962). També cal destacar el volum de PLADEVALL I FONT, A. i SIMON I TARRÉS, A.: *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII, Segons el "Diari" de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona* (Barcelona, 1986); els articles de SIMON TARRÉS, A.: "Memorias y diarios personales de la Catalunya moderna", *Historia Social*, 2 (1988), pp. 119-134, i BATLLE, C. i RAFANELL, A.: "Algunes consideracions sociolingüístiques sobre els dietaris de Porcar, Vic i Sòria" dins *Segon Congrés d'Història de la Llengua Catalana*, vol. VIII (València, 1989), pp. 259-288, i l'edició i estudi del text de PARETS, M.: *Dietari d'un any de pesta. Barcelona 1651*. A cura de James S. Amelang i Xavier Torres, (Vic, 1989).

(2) *Les cròniques*, redactades per

1. HISTORIOGRAFIA MENOR: RELACIONS, LLIBRES DE MEMÒRIES I DIETARIS

Inclusos sempre sota l'epígraf d'*historiografia-menor* si es vol, i de vegades *única*, sobretot per a determinats moments dels segles XVI, XVII i XVIII—, els dietaris, llibres de memòries, relacions, etc., constitueixen un camp no massa estudiat de les lletres catalanes. És cert, però, que hom disposa d'edicions d'alguns d'aquests textos—algunes d'elles, prou antigues—i d'algun meritori estudi.¹ Tanmateix, mai no s'ha dut a terme un inventari complet ni una classificació, ni que siga aproximativa, d'aquests nombrosos papers, els quals, massa sovint potser, evidencien un dels únics usos de la prosa catalana entre els segles XV i XIX.

Així doncs, si alguna cosa crida l'atenció en aproximar-nos a l'estudi dels dietaris—i no solament dels estrictament valencians o d'aquells escrits al segle XVII—, és la dificultat que hom ha trobat sempre per tal de catalogar-los. En primer lloc, sembla que no arriben a constituir cap gènere literari—no hi ha cap operació de recerca estètica, potser—i, des d'un altre punt de vista, tampoc no formen part, plenament, de la historiografia—si més no, d'aquella considerada oficialment o amb pretensions de tal.² Tanmateix, aquest no ha estat l'únic embolic que envolta la dietarística. A més a més hom sol incloure sota uns mateixos epígrafs papers tan diferents com l'autobiografia,

la relació de festes, el relat d'un particular succés —bèl·lic, catastròfic...—, el llibre de memòries encarregat per una corporació o una institució i, finalment, els veritables dietaris.³

Certament, la distinció no és gens fàcil, ja que molts d'ells participen de les característiques de tots plegats i és ben difícil establir fronteres entre els uns i els altres. Més encara, si hom es deixa influir pels títols —arbitraris, capriciosos— amb què aquests textos han arribat a nosaltres.⁴ És per tot això que intentarem discernir què entenem per *dietari* i, alhora, temptarem de justificar la nostra proposta, contrastant les característiques de les *relacions*, els *llibres de memòries* i els *dietaris*.

En primer lloc ens detindrem en les *relacions* de successos particulars. Aquestes, de vegades presenten la forma d'un *diari*, ja que freqüentment narren els esdeveniments *dia a dia*⁵ —aspecte que les acosta als veritables dietaris—, però s'allunyen de la dietarística des del moment que circumscriuen el seu relat a un fet memorable —o, sovint, lamentable— de curta durada. És a dir, narren esdeveniments que comencen i acaben en un període de temps relativament breu —uns anys, a tot estirar—: l'entrada d'un rei a una ciutat, una guerra o revolució, els danys ocasionats per un terratrèmol, les festes de canonització d'un sant —relatades de manera diària, i no sota la forma de llibre de festes—, els efectes d'una pesta sobre la població i la vida d'una ciutat... Fets extraordinaris que convulsionen momentàniament la vida social, fins al punt de provocar la redacció d'aquests textos. D'altra banda, aquestes relacions poden aparèixer formant part dels veritables dietaris.⁶

En segon lloc hom s'enfronta amb els *annals*, els *fastos consulars* i els *llibres del bé i del mal* o *llibres de memòries*, tots ells dedicats a reportar notícies que poden remuntar-se als inicis de la història —siga aquesta Noé, Crist o el primer manual de consell conservat—,⁷ i tots ells igualment connectats pel laconisme de les seues notícies: llistes de reis, tot destacant els esdeveniments més importants del seu regnat —llegiu batalles, conquestes i coses per l'estil—, o llistes de funcionaris municipals o reials —on, de vegades i si hi ha sort, el redactor deixa filtrar-se alguna notícia més viva que les llargues llistes nominals i aquelles altres relatives als acords municipals més destacats al parer dels contemporanis. Aquests llibres també anomenats de manera general, *llibres de memòries*, tenien una funció pública, ja que, com comenta Almarche, "*fácilmente podrían consultarse los antecedentes tanto en lo referente a los asuntos, como a la gestión de los ciudadanos,*"⁸ i en aqueix sentit, havien estat encarregats per una institució —el Consell d'una ciutat, el capítol de la Seu o altres organismes oficials—⁹ a un funcionari delegat que anotava pacientment els esdeveniments més destacats de la vida política, religiosa o social del món del seu moment, tot incloent, de vegades, alguna notícia que, per extraordinària, cridava la seua atenció. Eren, doncs, uns llibres destinats a preservar de l'oblit els fets memorables, o aquelles disposicions polítiques i de protocol que calia recordar, per tal de tenir-les presents en futures avinenteses. Uns llibres destinats a conservar la memòria col·lectiva tal i com l'entenien llurs autors. Una

historiadors o cronistes més o menys solvents, conformarien la historiografia oficial que, tant pel seu estil com per la seua finalitat, s'allunya de les característiques dels dietaris. J. RUBIÓ I BALAGUER (*Història de la literatura catalana*, vol. II (Montserrat, 1985), pp. 233-239 (trad. cat. de la seua *Literatura catalana*, inclosa dins *Historia general de las literaturas hispánicas* (Barcelona, 1948-1954), encara que no explicita una separació entre la historiografia catalana de les *cròniques* i aquella altra conformada pels dietaris, sí que sembla identificar-la, en constatar que "el català es refugià en la història local" representada pels diaristes (p. 239).

(3) Cf. ALMARCHE, F.: *Historiografía valenciana* (València, 1929), el subtítol del qual és prou eloqüent: *Catálogo bibliográfico de Dietarios, Libros de Memorias, Diarios, Relaciones Autobiográficas, etc., inéditas, y referentes a la historia del antiguo Reino de Valencia*. Així mateix, sembla que Carme Simó, actualment, encara tendeix a agrupar sota un mateix apel·latiu "dietaris", "cròniques d'esdeveniments particulars" i "notícies o relacions" (Cf. AMORÓS, T.: *Mallorca 1740-1800: Memòries d'un impressor*. A cura de Carme Simó (Abadia de Montserrat, 1983), p. 8).

(4) Només per citar un exemple, el dietari de Pujades l'intitulà, el seu mateix autor, *Annal o Dietari de coses memorables*, i hi ha prou diferència entre els freds annals de tradició medieval —i encara dels renaixents de Zurita— i els papers de Pujades (Cf. PUJADES, J.: *Dietari*. A cura de Josep Mª Casas Horns (4 vols.) (Barcelona, 1975-1976), vol. I, p. 67).

(5) D'aquestes *relacions* on l'autor anota els esdeveniments *dià-*

riament, podria constituir-ne un exemple la *Relació* del notari Bartomeu Blasco i Siurana sobre l'assalt que hom donà a uns bandits que s'havien refugiat a la casa de don Romuald Pallarés, el 1687, a València (ALMARCHE, F.: *op. cit.*, pp. 289-90, i ESCARTÍ, V. J.: "Les Notícies en català del notari valencià Bertomeu Blasco i Siurana (s. xvii)", dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier* (en premsa). D'igual manera, la *Relación de la entrada y mansión en Valencia del rey don Felipe 2, 1586*, també adopta forma de dietari, començant i acabant amb la visita del monarca (Arxiu del Reial Convent de Predicadors de València (A.R.C.P.V.), ms. 49, ff. 201-211) i, a més, s'inclou en una col·lecció de dietaris i notes diverses, aplegada per un compilador del divuit, el qual l'anomenà *Diario anónimo*, i afegí: *Copia de algunos manuscritos anónimos existentes en el Archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia* (f. 201), cosa que ens parla de la relativa freqüència amb què hom es lliurava a la tasca de redactar petits dietaris, relacions o, simplement, notes recordatòries de successos destacats.

(6) Al dietari de mossèn Joaquim Ayerdi, hi figura la *Relació de la mort, soterrar y funeràries y honrrres del venerable pare doctor Domingo Sarrió, prevere* (Biblioteca Universitària de València (B.U.V.), AYERDI, J.: *Notícies de València i son regne*, ms. 79, *Sissé libre...*, ff. 15 r.-20 v.) que possiblement no és altra cosa que la traducció catalana –i ampliació– d'aquella que es troba al *Libre de Antiquitat* de la Seu de València (Cf. *Libre de Antiquitats*, Transcripció y estudio preliminar por José Sanchis Sivera (València, 1926), pp. 325-335).

(7) Així, nombrosos textos d'a-

altra característica que definiria aquests *llibres de memòries* fóra el fet de pervindre'ns redactats per moltes mans que se succeeixen en el temps,¹⁰ i que s'ocupen d'anar anotant esdeveniments que la intel·ligència humana considerà que podien aprofitar per a clarificar determinades actuacions en el futur o, per contra, impedir-ne d'altres, amb la qual cosa se'ls conferia un caràcter *exemplar*.¹¹ A més, el lloc on eren custodiats –l'arxiu d'una institució– ja ens parlaria clarament de la seua funció pública,¹² per bé que, precisament a partir del segle xvii, nombroses còpies començaven a circular entre els erudits locals¹³ o, més aviat, entre els afeccionats a aquells papers que, amb el temps, acabaren incorporant-los a la seua pròpia producció.¹⁴

Així doncs, mentre caracteritzàvem les *relacions* per abraçar un període cronològicament breu i ser monotemàtiques, el *llibre de memòries* que dimana d'una institució o es conforma al seu empar, abraça un període temporal multiseccular –amb el que això representa, quant a la participació de diferents autors– i les notícies que s'hi refereixen, encara que majoritàriament relacionades amb la institució promotora, poden variar amplíssimament, tant des del punt de vista de la forma com del contingut, tot depenent de múltiples factors i, entre d'altres, del major o menor interès de l'encarregat de cada moment.

2. CARACTERITZACIÓ DELS DIETARIS

Delimitades –i fent les excepcions que calga– les característiques de les *relacions* i els *llibres de memòries* "oficials", hom arriba als *dietaris*. El primer tret que definirà un dietari, és que abraça un període –llarg o curt– de la vida del seu redactor i és tot just l'existència d'aquell el fil conductor de la narració. És a dir, el dietari, relate o no fets de la vida del seu autor, no és altra cosa que la successió de notícies i esdeveniments que el mateix dietarista presencià o sobre els quals va ser informat. Quede clar que, entre els nombrosos dietaris valencians del segle xvii hom pot apreciar notables diferències. Hi ha qui es remunta al seu naixement, convertint el text en una mena d'autobiografia¹⁵ –encara que no a la manera de les memòries dels personatges francesos dels segles xvi i xvii,¹⁶ i normalment sol cloure's amb la seua mort que, per descomptat, mai no ve ressenyada. D'altres, però, sense cap justificació, comencen en un determinat dia per motius que a nosaltres en són, ara com ara, totalment desconeguts, i poden acabar, igualment, en un altre punt i de manera també arbitrària.¹⁷

Una segona característica dels dietaris és la no preferència per un tema concret: aquests papers poden reportar des d'una notícia referida a la política internacional fins a una altra de caire privat i íntim, deixant escolar-se, amb certa freqüència, els comentaris del carrer i les opinions del *poble*, al costat de les opinions del mateix autor.¹⁸ Encara que l'autoria –o millor dit, la consciència de la mateixa– no ve remarcada

en tots els textos de la mateixa manera. Hi ha dietaristes –probablement més egocèntrics– que a cada pàgina necessiten escriure el seu nom: Bernat Guillem Català de Valeriola n'és un bon exemple. Potser el món del seu moment li ho demanava, a ell, un home amerat, si més no superficialment, d'humanisme renaixentista. Tanmateix, aquesta omnipresència en les pàgines del dietari, de vegades fa la impressió de ser només el reflex d'una orgullosa personalitat, la d'un home que ha aconseguit escalar socialment i no s'està d'enlairar-se sempre que pot. Així, per exemple, després de deixar constància de la seua elecció com a representant del Braç militar, afegeix:

"Pose asò en memòria per a l'esdevenidor que, tenint yo no més de 20 anys, començaren a elegir ma persona per a les coses del benefici del Regne."¹⁹

Altres dietaris, però, si bé no ens han pervingut anònims, ben poc ha faltat, com és el cas dels volums de mossén Joaquim Ayerdi.²⁰ I aquest detall –el de marcar més o menys la paternitat del text–, no té res a veure amb el major o menor grau d'intimitat que assoleix el dietari.

En darrer lloc, i encara com un altre tret característic del dietari, caldria parlar de la fragmentació de les accions, que queden reduïdes als temps *diaris*. El dietari se'n presenta conformat per una sèrie d'instantos immediats que poden assolir com a unitat màxima temporal el transcurs del dia.²¹ Tanmateix, alguns dietaristes, i entre ells destaquem el cas d'Ayerdi, si cal, es remunten a contar els *antecedents* de l'acció que s'ha esdevingut en una data concreta, i fins i tot, de vegades, avancen informació, car normalment copien en net –la qual cosa ens permet de considerar els seus manuscrits com còpies d'autor– les simples notes que havien pres en papers solts o de manera més desordenada.²²

Aquesta acotació que hem intentat, encara que no pot ser definitiva –ni intenta ser-ho, tampoc–, pot aprofitar per definir, més o menys, i amb totes les excepcions que hom interpose, el terreny poc treballat d'un tipus de textos en els quals, com ja hem esmentat, els autors no es plantejaren en cap moment el problema de la creació literària²³ i, en molts casos, ni tan sols eren conscients de contribuir a la historiografia del seu país, del seu temps. Uns papers –els dietaris– que coincidien, ara sí, tots, en el seu interès per "deixar memòria".

3. LA MEMÒRIA ESCRITA

Als *Llibres de memòries*, destinats en darrer terme a un ús *públic*, l'interès per deixar constància de determinats fets, com ja hem dit, era fonamental i els era intrínseca una

quest tipus, a València, s'inicien amb notícies de l'any 1306, ja que no es conservarien manuals de consell anteriors a l'arxiu municipal, destruït per un incendi. Alguns d'aquests llibres ho assenyalen, amb una advertència inicial, potser inventada per Esquerdo (Cf. ALMARCHE, F.: *op. cit.*, pp. 29-49).

(8) ALMARCHE, F.: *op. cit.*, p. 31.

(9) Pel que fa a Catalunya, hom coneix el *Dietari de la Deputació del General de Catalunya*, Edició preparada por el Archivo de la Corona de Aragón (Barcelona, 1974 i 1977), 2 vols., i el nombrosos volums del *Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell barceloní* (Barcelona, 1892-1974), molt rics i minuciosos. Al País Valencià, cal destacar el *Libre de Memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, ab una introducció i notes per S. Carreres Zacarés, 2 vols. (València, 1930 i 1935), el qual possiblement obeeix a la voluntat del consell municipal que, el 1390, acordava que hom començàs a redactar un llibre "entitolat de Bé e de Mal, on fossen escrits los dits plaers e desplaers", tal com diu el seu editor (Vol. I, p. VIII); i el *Libre recòndit de l'archiu de la sala de la vila de Algezira, en lo qual se van registrant y continuant, per a que se tinga memòria en lo esdevenidor, de les coses tocant a la dita sala...* (Arxiu Municipal d'Alzira, sig. 00/4), del segle XVII. El *Libre de Antiquitat, de la Seu de València* (vid. supra nota 6), de caràcter prou distint, també pot incloure's entre els d'aquesta categoria, ja que sembla obeir a una mateixa finalitat.

(10) Normalment aquestes *mans* van lligades als càrrecs que s'ocupaven –oficialment o no– de por-

tar avant la redacció del *llibre de memòries*. En el cas dels consells ciutadans, l'encarregat hauria estat algun escriptor o persona relacionada amb el consell municipal (Cf. *Libre de Memòries...*, vol. I, pp. XVIII-XXV, on l'editor exposa arguments en contra i a favor dels seus diferents redactors). En el cas del llibre de la Seu, se n'hauria encarregat el sots-sacrista, encara que no de manera exclusiva (Cf. *Libre de Antiquitats...*, pp. VIII-XIII).

(11) Les institucions, davant un cas conflictiu, buscaven als arxius "exemplars", ço és, testimonis escrits de fets que poguessen aprofitar de precedents (vegeu com se'n fa ressò, d'un d'aquests casos, PORCAR, J.: *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*. Transcripció y prólogo de Vicente Castañeda Alcover, 2 vols. (Madrid, 1934), vol. I, p. 23).

(12) Sobre la funció social de l'arxiu, especialment del municipal, ESCARTÍ, V. J.: *El document de l'època foral a l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera* (Albalat de la Ribera, 1988), pp. 1-4.

(13) ALMARCHE, F.: *op. cit.*, p. 41.

(14) Un exemple d'açò que diem és el paper de JOSEP AGRAMUNT: *Libro de casos sucedidos en la ciudad de Valencia, tanto antiguos como modernos* (A.R.C.P.V., ms. 49, pp. 270-374), el qual, abans d'iniciar el vertader dietari (1663-1672), fa un petit resum de notícies, remuntant-se en ocasions al segle XIII, les quals havia pogut incorporar al seu bagatge tant a partir de llibres d'història i cròniques, com de diverses fonts dietarístiques (Vid. *infra* el *Prólogo al lector*).

(15) L'exemple valencià, a cavall entre els segles XVI i XVII, és el dietari de Bernat Guillem Català de Valeriola (Cf. CATALÀ DE VALERIOLA, B.: *Autobiografía y jus-*

funció recordatòria —a la societat, en general, i al grup dirigent en particular— dels pròcers i governants i de les seues actuacions. Per una altra part, les *relacions* intentaven salvaguardar de l'oblit aquells esdeveniments interpretats com a irrepetibles i dignes de memòria pels seus relators —i, àdhuc, en algun cas, potser s'hi afegia l'esperança de conèixer l'honor de les premses. Però, en el cas dels dietaris, l'ús dels quals, en principi, era del tot privat, ens cal preguntar-nos quina mena de desfici impulsà aquells homes a anotar —i després copiar— pacientment, tot tipus de notícies. I, a més, amb quina finalitat última confiaven a l'escriptura el poder de la memòria.

Per tal d'esbrinar aquestes qüestions, val a dir que normalment els autors dels dietaris no solen donar massa facilitats. És a dir, al text dietarístic raramente es troba cap justificació, cap pròleg o advertència que ens aprofite per a conèixer el perquè de llur existència com a tals papers i a qui anaven adreçats, finalment, aquelles en ocasions immenses obres de milers de fulls. Tanmateix, uns quants dietaristes —potser perquè se n'han conservat el primers fulls— sí que han escrit algunes ratlles sobre les seues intencions o, en uns altres casos, unes poques paraules incidentals ens poden aprofitar per descobrir-les.

En primer lloc, cal dir que aquells dietaris que tenen unes certes pretensions de fer història —com ara el de Pujades o el de Benavent— ofereixen uns petits pròlegs. Així, el jurista Jeroni Pujades —home culte i avesat a la lectura de llibres d'història, dels quals, inclús, n'arribà a redactar un—, en el seu *Prefaci*, cerca la justificació del seu treball dietarístic en la Bíblia i en una autoritat tan popular com la dels Psalms, tot afegint, a més, l'aspecte de tradició familiar que per a ell té la redacció del dietari, en continuar l'obra que va mamprendre el seu pare:

"En lo Psalm 77 nos diu lo real propheta Davit que los fills que havia de nàxer y venir en lo món enarrarian a sos fills lo que avia obrat lo Senyor (ço és Déu omnipotent) ab sos pares. I perquè la nostra naturalesa és mortal, com nos ensenya la experiència, nos dicta la fe y nos scriu sant Pau, 1 Cor. c. 16, Haebr. c. 9, y axí no podem perpetuar-nos per poder comptar y fer a saber a nostres fills y pòsteros lo que passà en nostre temps, per ço és bé scríurer y dexar continuat lo que vui passa, perquè per medi de la scriptura se puga saber en lo sdevenidor. Assò mugué a micer Miquel Pujades, mon pare y senyor, a fer un *Dietari* de coses passades en son temps, lo qual continuí jo fins a l'any centèsim, que és lo corrent de 1601."²⁴

I si aquesta bella al·legació, l'annotava Pujades el primer any del segle xvii, el 1663, el valencià Josep Agramunt –també un home amb algunes lectures, i amb pretensions d'historiador– escrivia aquest *Prólogo al lector* que val la pena de transcriure íntegrament:

"Humano lector: cada loco con su tema, dice el adagio. Confieso en toda verdad que por mí se puede decir, porqué haver escrito y dejar memoria en este libro de las cosas que han sucedido en esta ciudad de Valencia y van sucediendo, algunos, pocos leydos en historias, lo tendrán a locura lo que a mí me parece curiosidad. Pero sé decirles una cosa: que los genios de las gentes son diferentes unos de otros; algunos gustarán de leerlo y otros no. Lo que puedo asegurar: que yo he conocido muchas personas curiosas y muy leydas que siempre se olgaban de leer las cosas antiguas que los antiguos han dejado escrito para noticia de nuestros tiempos; del mismo modo me presumo yo que los que vendrán se olgarán de saber lo que ha sucedido en nuestros tiempos.

Yo me pensaba ser sólo el que había dado en esto de escribir las cosas que iban sucediendo en esta ciudad de Valencia, y después he visto algunos que daban en lo mismo. En particular conocí un guantero en la Lonja, Noé, de edad de más de ochenta años, que también iba escribiendo las cosas que iban sucediendo en Valencia; y sin éste, conocí dos clérigos, el uno de San Juan y el otro de San Martín, que hacían lo mismo, aunque no escribían conforme yo escribo, porqué ellos no hacían más que apuntar la cosa sucedida, como digamos: "tal año sucedió esto y esto", con dos palabras no más; y a veces decían: "tal año se hizo tal castigo", y no decían por qué se hizo. Pero yo, mudando estilo, quando escribo algunos rigores de vireyes, doy razón muy por lo largo de todo el caso. Noé, el guantero, en su libro escribía todos los que ahorcaban, fuesen por ladrones, fuesen por otra cosa; éso es lo que yo no hago, porqué ahorcado no pongo ninguno, y si hai alguno en este libro, será por alguna cosa particular o por rigor de virey.

Todas las cosas antiguas que yo he procurado recoger, me ha parecido ponerlas al principio de este libro,

tas poéticas. Precedidas de un prólogo por don Salvador Carreres Zacarés y de una introducción del barón de San Petriillo (València, MCMXXIX). No és, però, cap testimoni escrit on el jo íntim i secret de l'autor se'ns mostre obertament, fent una exhibició del seu món privat, llevat d'algunes excepcions. (16) Aquestes memòries a què ens referim foren redactades per personatges importants i influents en el món de la política, i eren freqüents, a França, des del segle xvi. D'altra banda, cal dir que la seua darrera intenció era justificar les actuacions públiques de la classe dominant –el rei, un ministre, etc.–, davant determinades conjuntures –guerres, crisis, etc. (Cf. GOULEMOT, J. M.: "Las prácticas literarias o la publicidad de lo privado" dins ARJES, PH, i DUBV, G. (dir.): *Historia de la vida privada* (Madrid, 1989) p. 390. És trad. cast. de l'edició francesa (París, 1985). (17) És interessant destacar el cas de Josep Agramunt (*op. cit.*), el qual diu: "Yo, Jusepe Agramunt, congregante el más omil de Jesús y de María, comencé a escribir este libro en el año 1663" (f. 270 r.) i, després de copiar –o compilar– un seguit de notícies de València, adverteix: "Aquí comienzan las cosas sucedidas en la ciudad de Valencia en nuestros tiempos, de cosas particulares y dignas de que se sepan, escritas por mí, Jusepe Agramunt, congregante el más humilde, y defensor de la pura Concepción de la virgen María. Comienzan en el año 1663" (f. 316 v.). Tot faia pensar que, l'interès sobtat d'Agramunt per començar en aquell any, vindria despertat per la revolta de l'Horta de València, però, en veure l'escàs espai que li dedica, hom comprén que, possiblement, la darrera motivació de l'elecció d'una tal data, no

respon a cap explicació que ara com ara puga semblar-nos satisfactòria.

(18) Les opinions de P. J. Porcar –i de l'estrat social al qual representa– han estat, bàsicament, el material de treball de Joan Fuster a l'estudi citat (Vid. nota 1). Cal dir, a més, que en la majoria de dietaris valencians que coneixem, són freqüents les opinions dels seus autors respecte a dos aspectes: la inseguretat del país, a causa dels bandolers, i les actuacions dels virreis. Heus-ne ací uns exemples que, certament, podríem multiplicar. Contant un episodi esdevingut el 1641, mossén Vicent Torralba, en les seues *Memorias curiosas*, diu: "pasaron unos valientes de nuestros tiempos, que estamos a tan oprimidos por falta de justicia que hemos llegado a ser todo bandos, que no podemos vivir, ni ay pedir dineros; que ha sucedido en pocos días matar a personas que en su vida han firmado paz, y muchas mugeres" (B.U.V., ms. 13, p. 301). Un altre dietarista, Ignasi Benavent, el qual sempre sol exaltar les actuacions dels virreis, aporta la següent nota, del 1660: "En el año 1660 se hallava esta ciudad y Reyno tan aniquilada y oprimida por falta de justicia, que todo era robos y muertes; tanto que, en ser de noche, no havia quien, sin mucho peligro, se atreviese a salir de su casa, porque entravan esquadras de bandidos –y esto de día, muchas vezes– y hacían mil desacatos a los ministros del rey y [...] rondas. Todo, por culpa del virrey marquez de Camarasa" (A.R.C.P.V., ms. 41, ff. 2 v., -3r.).

(19) CATALA DE VALERIOLA, B.: *op. cit.*, p. 6.

(20) Els dos llibres actualment coneguts del que degué ser el monumental dietari de J. Ayerdi, el qual, almenys, constava de set

antes de tratar las cosas particulares que en nuestros tiempos han sucedido en esta ciudad de Valencia. Todas estas antiguas hasta donde dice: "Aquí comienzan las cosas sucedidas en la ciudad de Valencia de nuestros tiempos", son antiguas, que yo no las he visto, pero las he sacado de libros mui antiguos y verdaderos. Pero de allí adelante, comenzando por el año 1663, son cosas que yo he visto y soy testigo de ello. Y no he escrito cosa ninguna en este libro que primero no me haya informado de personas mui verdaderas y que supiesen la verdad del caso.

Quanto hallarán escrito es de mucha verdad. Yo no escribo si no es algunos rigores de vireyes; también escribo muchas fundaciones de algunas capillas y obras que se han echo de nuevo, y otras cosas que se olgarán de saberlo. Lo que te puedo asegurar: que quando he escrito las cosas que hai en este libro, te puedo asegurar que no he escrito a gusto de mi paladar, ni he añadido ni he quitado cosa chica ni grande, sinó la verdad mesma de la cosa como ha sido. Lo que sé decir: que todo quanto hay, me ha costado mi poquito de trabajo, tanto el sacar los vireyes y los arzobispos y el recoger las cosas antiguas, rebolviendo muchos libros de historia.

Lo que falta agora es suplicar a nuestro Señor para que nos tenga de su santa mano, para que no caigamos en pecado mortal y le sepamos servir."²⁵

D'aquesta reflexió preliminar podem extraure diferents dades interessants de comentar. En primer lloc cal destacar com constata que hom pot qualificar la seua activitat de *bogeria*, sens dubte perquè ell no era cap cronista –i prou que ho palesa el seu maldestre estil. Tanmateix, justifica el seu relat comparant-lo amb allò "*que los antiguos han dejado escrito*" i, tot seguit, esmenta diferents persones –el guanter i dos clergues– que també s'hi dediquen.²⁶ Més interessant encara és l'afirmació que fa dient que ell escriu "*mudando estilo*" –l'estil sintètic i pobre, habitual en molts dietaris–, encara que, en la pràctica, el seu paper resta molt lluny d'oferir-nos "*razón muy por lo largo de todo el caso*" i ben segurament que Agramunt s'hauria esglaiat davant textos tan "*por lo largo de todo el caso*" com els del seu contemporani Ayerdi. Darrerament cal esmentar la seua doble competència: d'una banda, aprofita allò escrit en els "*libros*

mui antiguos y verdaderos" i, d'una altra, i sempre a partir de 1663, anota coses de les quals fou testimoni,²⁷ sempre anteposant la veritat objectiva als seus gustos i preferències. La voluntat, certament, és lloable. Una altra cosa són els resultats que aconseguí. Però, aquestes declaracions de principis ens poden servir per entendre les intencions que movien els dietaristes a redactar els seus patracols.

Uns altres autors es limiten, si més no en aquells textos que ens han pervingut, a lacòniques notes on declaren la seua intenció: Benavent escriu, en iniciar el seu dietari, que ho fa per deixar "*memoria en lo venidero*";²⁸ Porcar, si pren nota d'alguna cosa molt sorprenent, diu que "no se à vist de memòria de hòmens", tot fent ús d'una expressió freqüent en els processos judicials.²⁹ Dietaristes com Català de Valeriola o mossén Vicent Torralba utilitzen habitualment fórmules com "sia en memòria" o "pose en memòria" i semblants.³⁰ El notari Bertomeu Blasco i Siurana, en acabar les seues *Noticias en diferentes asumptos...*, fa constar:

"He puesto esta noticia breve por ser cosa de notar y para haver memoria en lo esdevenidero, oy biernes a 14 de febrero del año del Nacimiento de nuestro señor Dios Jesuchristo 1681, como a testigo de vista de todo. Bartholomé Blasco Ciurana, notario de la ciudad y reyno de Valencia."³¹

El notari Blasco no podia ignorar el poder de l'escriptura, el poder que la possessió de l'útil intel·lectual que aquesta mateixa representa podia assolir en la seua societat.³²

Així doncs, deixar memòria a les generacions futures sembla ser la darrera intenció dels pacients dietaristes del segle xvii. Encara es troben lluny d'opcions tan aparentment diferents com la del baró de Maldà o la del francès Jacques Louis Ménétra, a la segona meitat del segle xviii. Així, Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, quan inicia la redacció del seu *Calaix de sastre*, el 1769, després del títol afegeix que en aquella obra "s'explicarà tot quant va succeint en Barcelona" i, encara "per divertiment de l'autor i sos oients". Per si aquestes confessions no foren suficients, corona la nota amb una frase ben eloqüent: "Annexes en el dit *Calaix de sastre* les més mínimes frioleres."³³ És, si fa no fa, la mateixa actitud del seu contemporani Ménétra, el qual intitula el seu dietari "*Mémoires de Jacques Louis Ménétra écrits par lui-même, comencés d'écrire le neuf agust 1764.*" I afegeix: "*Ce que jay écrit fut pour mon seul et unique plaisir, et celuy de men resouvenir.*"³⁴ L'ús privat de l'escriptura, la pràctica de la redacció de dietaris, havia esdevingut un *divertiment*, però hom era conscient, encara, de la possible lectura d'aquests més enllà de l'existència de l'autor en el segon *tempo* que tot escrit posseeix, el de la lectura. Un temps que ens permet a nosaltres fer ús dels papers que redactaren –possiblement conscients d'aquesta probabilitat– homes com el menestral Josep Agramunt, el qual optà pel castellà com a vehicle de transmissió, i el beneficiat mossén

volums, sabem que els va escriure aquest beneficiat de la seu de València per una única notícia on, parlant del soterrar de la comtessa de Carlet, i de manera totalment tangencial, diu: "lo qual se féu puntualment, perquè yo, mossén Joachim Ayerdi, la viu portar a soterrar" (B.U.V., ms. 79, *Sissé libre...*, f. 122 r.).

(21) Cf. FOISIL, M.: "La escriitura del ámbito privado", dins ARÍS, PH, i DUBV, G. (*dirs.*): *op. cit.*, p. 334.

(22) Vegeu, per exemple, com el dietarista Ayerdi es remunta a contar els antecedents de la revolta de l'Horta de València, del 1663, i ho justifica: "Totes estes cosas són necessàries saber-se per a veure del modo que el virrey obrà en este moti dels llauradors" (B.U.V., ms. 79, *Segon libre...*, f. 89 v.). Així mateix, aquest mateix autor, en parlar de les veritables autores d'un negríssim crim de què acusaven el literat don Francesc de la Torre i Sebíl, diu que "estiguieren anys preses", la qual cosa revela que mossén Ayerdi *re-escriu* aquell passatge anys després (*Segon libre...*, f. 12 r.).

(23) Aquesta podria ser, encara, una última diferència entre *relacions*, amb alguna pretensió literària –pensant, segurament, en la seua publicació–, i els dietaris. Sobre el nul interès de fer literatura en els dietaristes del segle xvii, podeu confrontar l'opinió de BOURCIER, E.: *Les Journaux privés en Angleterre de 1600 à 1660* (París, 1976), *apud* FOISIL, M.: *op. cit.*, p. 334.

(24) PUJADES, J.: *op. cit.*, vol. I, p. 67.

(25) AGRAMUNT, J.: *op. cit.*, f. 272 r, iv. (Reproduït, també, a ALMARCHÉ, F.: *op. cit.*, pp. 278-279).

(26) És interessant constatar l'existència del guanter Noé, el dieta-

Joaquim Ayerdi, fill d'una família d'origen basc ennoblida a València, que no mostra cap vacil·lació en l'ús exclusiu del català. La llengua, l'ús que en feren aquells dietaristes, és un problema que deixem per a una altra futura reflexió.

Vicent Josep Escartí
Universitat de València

ri del qual, probablement, no passaria de ser un simple llistat d'ajusticiats. Pel que fa als dos clergues, l'activitat dietarística no és estranya entre els membres d'aquest estament. Hauríem de fer, però, una precisió: al nostre parer, no ens sembla tan fàcil l'atribució que fa Castañeda i Alcover –el qual també expressa els seus dubtes– del *Dietari* de Porcar al que esmenta ací Agramunt d'un clergue de Sant Mari i, sobretot, per qüestions de cronologia, ja que quan mossén Porcar escrivia el seu text, Agramunt seria, probablement, un xiquet (Cf. PORCAR, J.: *op. cit.*, vol. I, pp. II-III).

(27) El dietarista Torralba diu, en una ocasió: "*De mis tiempos he visto hazer todas las cosas que se siguen, que son muchas*" (B.U.V., ms. 13, p. 299). El testimoni directe dels autors dels dietaris és, sembla, una autoritat que hom pot citar.

(28) BENAVENT, I.: *op. cit.*, f. 2 r.

(29) PORCAR, J.: *op. cit.*, vol. I, p. 106. Per una altra part, la fórmula consuetudinària als processos –criminals o civils– de les diverses corts de justícia de València, a què fem referència, adopta aquesta forma, per exemple, en una *ferma de dret* del 1540: "de tant temps ençà que memòria de hòmens no és en contrari" (Arxiu del Regne de València, *Processos de Governació*, núm. 4411, exp. 251, f. 1 r.).

(30) *Vid.*, per exemple, TORRALBA, V.: *op. cit.*, p. 307; i CATALÀ DE VALERIOLA, B.: *op. cit.*, p. 16.

(31) B.U.V. ms. 13, p. 369. Reproduït a ALMARCHE, F.: *op. cit.*, p. 287. En una altra de les seues *relacions*, Blasco i Siurana utilitza una fórmula quasi-notarial, en llatí i català: "*Hoc est ad habendum memoriam in futurum, per ser tan singular com se veu, pues he oït dir a persones molt antigues que no ho havien vist ni oït dir a sos majors en jamay*" (B.U.V., ms. 13, p. 372; i ALMARCHE, F.: *op. cit.*, p. 289).

(32) Així, no és d'estranyar la següent apreciació que fa Dídac de Vich, el 1627, en referir-se al notari Francesc Barrera: "*hombre importante y perjudicial por la gran noticia que tenía de autos y notas de muchísimos notarios antiguos*" (Cf. VICH, A. i D. de: *Dietario valenciano (1619 a 1632)* (València, MCMXXI), p. 87).

(33) Cf. AMAT I DE CORTADA, R. d', *Calaix de sastre*. Selecció i edició a cura de Ramon Boixareu, 4 vols. (Barcelona, 1988-1990), vol. I, p. 27. Vegeu, també, MALDA, B. de, *Exili de Barcelona i viatge a Vic (1808)*. Edició, introducció i notes a cura de Vicenç Pascual i Rodríguez i Carne Rúbio i Larramona (Abadia de Montserrat, 1991), pp. 18-24.

(34) Cf. la reproducció fotogràfica de la primera pàgina del ms. que apareix a l'article de CHARTIER, R.: "La práctica de lo escrito" dins ARJÉS, PH. i DUBY, G. (dirs.): *op. cit.*, p. 158.